

*До разової спеціалізованої ради PhD 14760
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
(вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, 58002)*

ВІДГУК

офіційного опонента

**кандидата юридичних наук, професора, професора кафедри
адміністративного права, процесу та митної безпеки Навчально-наукового
інституту економічної безпеки та митної справи Державного податкового
університету Міністерства фінансів України Коваля Миколи
Васильовича на дисертаційне дослідження Кузняка Андрія Віталійовича
на тему: «Надмірний формалізм в адміністративному судочинстві України»**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасний етап розвитку інституту адміністративного судочинства в Україні характеризується безпрецедентними викликами, пов'язаними з необхідністю забезпечення безперервного та ефективного відправлення правосуддя в умовах тривалого воєнного стану, запровадженого у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації. Паралельно з цим вітчизняна судова система проходить через глобальну трансформацію, зумовлену цифровізацією та поступовою інтеграцією підсистем Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Ці кардинальні зміни об'єктивно вимагають переосмислення багатьох традиційних інститутів адміністративного процесу, серед яких одним із найбільш гострих та дискусійних є питання співвідношення процесуальної форми, меж суддівського розсуду (дискреції) та надмірного формалізму суду.

В умовах правового режиму воєнного стану учасники адміністративного процесу - як фізичні особи, так і представники юридичних осіб чи адвокати - щоденно стикаються з об'єктивними, непереборними труднощами: перебоями в енергопостачанні та зв'язку, повітряними тривогами, перебуванням у зонах

бойових дій або вимушеним переміщенням. За таких обставин суворе, буквально та безкомпромісне дотримання встановлених Кодексом адміністративного судочинства процесуальних строків, вимог щодо форми та порядку подання доказів, позовних заяв, клопотань чи скарг стає для багатьох громадян фізично неможливим. У цих реаліях прояви надмірного формалізму з боку суддів адміністративних судів, які відмовляють у поновленні строків на оскарження або повертають позови через незначні формальні недоліки, не просто ускладнюють процес, а фактично нівелюють гарантоване статтею 55 Конституції України право на судовий захист. Бюрократичний підхід до оцінки процесуальних дій громадян у воєнний час підриває довіру суспільства до державної влади та судової системи загалом.

Ключовий науково-практичний інтерес у цьому контексті полягає в проблемі визначення меж суддівської дискреції. Адміністративний процес, на відміну від цивільного чи господарського, базується на принципі офіційного з'ясування всіх обставин справи, який зобов'язує суддю займати активну позицію: самостійно витребувати докази, пропонувати сторонам усунути недоліки, виходити за межі позовних вимог для захисту прав людини. Отже, законодавець заклав в архітектуру КАС України дієві інструменти для нівелювання формалізму. Проте відсутність єдиних, чітко артикульованих у доктрині та закріплених у законі критеріїв призводить до суттєвого дисбалансу у правозастосуванні. В одних випадках судді успішно використовують свою дискрецію для забезпечення справедливого розгляду по суті, в інших - ховаються за букву закону, застосовуючи надмірний формалізм як зручний інструмент зменшення власного судового навантаження шляхом штучного відсіювання справ.

Існуюча судова практика Верховного Суду намагається виробити орієнтири для подолання правового пуризму, продукуючи правові висновки про те, що процесуальні норми мають створювати коридор для руху справи, а не стіну перед нею. Однак ці висновки мають казуальний характер, часто суперечать один одному в межах різних колегій чи палат та не вирішують проблему системно на рівні першої та апеляційної інстанцій. Все це свідчить про нагальну потребу в

необхідному теоретичному обґрунтуванні поняття надмірного формалізму в умовах сучасних ситуацій, щодо класифікації їх проявів під час дії правового режиму воєнного стану та його дигіталізації, а також у розробці конкретних змін до процесуального законодавства України.

Вищезазначені чинники у своїй сукупності підтверджують, що науковий аналіз надмірного формалізму в адміністративному судочинстві України є не просто актуальним теоретичним завданням, а критично важливою прагматичною потребою правової держави, здатною забезпечити баланс між стабільністю процесуальної форми та реальним захистом прав людини в епоху глобальних змін і викликів.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри, зокрема розробки такого напрямку яким є дослідження сфері суспільних відносин щодо розвідки теми «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394), «Реформування процесуально-правових інститутів адвокатури, прокуратури та суду в умовах особливих правових режимів» (державний реєстраційний номер 0125U003449).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність,

що містяться в дисертаційному дослідженні, зумовлений обраною методологічною основою, репрезентативністю джерельної бази, комплексним підходом до аналізу предмета дослідження, а також послідовним дотриманням принципів академічної доброчесності. Усі наукові результати, отримані здобувачем, базуються на об'єктивній оцінці наявного емпіричного матеріалу, сучасних доктринальних підходів вітчизняної та зарубіжної юриспруденції, а також на ретельному вивченні тенденцій розвитку адміністративного судочинства в Україні.

Достовірність та переконливість висунутих у дисертації положень забезпечується насамперед застосуванням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів юридичної науки, які перебувають у діалектичному взаємозв'язку і застосовувалися не ізольовано, а в інтегрованій сукупності. Використання діалектичного методу пізнання суспільно-правових явищ дало змогу розглянути явище процесуального формалізму не як статичну чи застиглу правову догму, а в його постійному динамічному розвитку, виявивши конкретні історичні та правові передумови його трансформації у деструктивну форму - надмірний формалізм або правовий пуризм - під впливом сучасних суспільно-політичних та процесуальних викликів правової системи.

Обґрунтованість висновків дисертації підтверджується достатньою репрезентативною нормативно-правовою та джерельною базою. Ретельній науковій оцінці було піддано положення Конституції України, чинного процесуального законодавства, а також відповідні проекти законів, що спрямовані на реформування діючої національної судової системи. До теоретичної основи дослідження увійшли фундаментальні праці провідних вітчизняних та іноземних фахівців у галузі загальної теорії права, адміністративного права та процесу. Об'єктивність аналізу забезпечується тим, що автор не обмежився вивченням класичних позитивістських концепцій процесуальної форми, а залучив до наукового обігу сучасні доктринальні розробки, присвячені межах суддівської дискреції, принципу верховенства права та концепції пропорційності у судовому процесі.

Достатній ступінь достовірності результатів дослідження безпосередньо пов'язаний із глибоким аналізом емпіричних даних, основу яких склали усталена та новітня практика Європейського суду з прав людини, що містить базові критерії розмежування легітимного обмеження доступу до суду та надмірного формалізму. Окрім того, автором було критично осмислено та систематизовано значний масив судових рішень Верховного Суду, що стосувалися повернення позовних заяв та відмови у відкритті провадження через дефекти оформлення повноважень представників чи невиконання вимог щодо сплати судового збору.

Логіка побудови дисертації, де кожне наступне положення впливає з попереднього, виключає внутрішні суперечності та забезпечує цілісність сприйняття матеріалу. Усі сформульовані автором дефініції, запропоновані критерії та класифікації проявів правового пуризму є логічно виведеними й аргументованими.

4. Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях за темою дисертації дозволяє стверджувати про необхідний ступінь оприлюднення та належну апробацію всіх без винятку наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у межах підготовки кваліфікаційної наукової праці. Науковий доробок здобувача сформовано таким чином, що кожна структурна одиниця дисертації - від теоретико-методологічного вступу до конкретних пропозицій щодо реформування процесуального законодавства - знайшла своє адекватне та повноцінне відображення у друкованих працях. Це забезпечило відкритість наукових пошуків автора для широкого загалу фахівців у галузі адміністративного права та процесу, суддівського корпусу та практикуючих юристів, сприяючи публічному обговоренню та рецензуванню отриманих результатів на різних етапах дослідження.

Ключовим елементом системи публікацій, що гарантує повноту викладу матеріалу, є серія одноосібних статей у наукових періодичних виданнях України, які мають статус фахових з юридичних наук та віднесені до категорії «Б». У цих статтях послідовно розгорнуто концептуальну лінію дисертації, спрямовану на подолання надмірного формалізму в діяльності адміністративних судів. Зокрема, у фахових публікаціях автора детально експліковано поняття надмірного формалізму, здійснено його історико-правове та доктринальне розмежування із правомірним процесуальним формалізмом, а також досліджено чинники, що зумовлюють деформацію процесуальної форми. Повнота викладу матеріалу у статтях підтверджується наявністю в них глибокого аналізу нормативно-правової бази, зокрема норм Кодексу адміністративного судочинства України та закону «Про судовий збір», а також значного масиву емпіричних даних, що охоплюють практику Верховного Суду. Це дозволило автору не просто констатувати

наявність проблеми, а представити у пресі цілісну теоретичну модель мінімізації формалістичних бар'єрів.

Окрім розгорнутих журнальних статей, повнота оприлюднення результатів дослідження забезпечена численними публікаціями у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, що відбулися протягом 2022–2025 років. У тезах доповідей автор зосередився на динамічних та дискусійних аспектах досліджуваної теми, які потребували оперативного реагування на зміни у законодавстві та судовій практиці.

Аналіз опублікованих праць у їх взаємозв'язку із текстом дисертації доводить, що в роботі немає істотних теоретичних положень чи практичних рекомендацій, які б залишалися поза увагою наукової спільноти або не були опубліковані. Усі сформульовані автором пропозиції щодо внесення змін до КАС України з метою розширення процесуальної дискреції суду та посилення дії принципу офіційного з'ясування обставин справи пройшли процедуру рецензування та наукового обговорення. Опубліковані праці характеризуються достатнім рівнем унікальності, повною відповідністю вимогам академічної доброчесності та культури наукової праці. Таким чином, наукові публікації здобувача у повному обсязі та з належною глибиною відображають зміст дисертації, відповідаючи усім встановленим вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії.

5. Відомості про дотримання академічної доброчесності. Дотримання принципів академічної доброчесності під час виконання дисертаційного дослідження виступало ключовим етичним та методологічним орієнтиром для здобувача на кожному етапі наукового пошуку. Автор повністю усвідомлює, що об'єктивність наукового знання та авторитет юридичної науки безпосередньо залежать від бездоганної чесності дослідника і прозорості його методів. Робота виконувалася у суворій відповідності до нормативних документів. Дисертація є повністю самостійною працею, у якій відображено особистий внесок автора в розв'язання актуального завдання щодо мінімізації проявів надмірного формалізму в діяльності адміністративних судів. Усі використані в тексті матеріали, ідеї та правові позиції, що належать іншим авторам, супроводжуються

повними бібліографічними посиланнями, виконаними за національним стандартом ДСТУ.

Здобувач не вдавався до залучення сторонньої допомоги при написанні тексту, використання нелегальних сервісів або штучного генерування наукового матеріалу. Офіційна ліцензійна перевірка рукопису на наявність текстових запозичень продемонструвала високий рівень унікальності та відсутність несанкціонованого копіювання. Публічний характер оприлюднення результатів забезпечив прозоре рецензування роботи провідними вченими, підтвердивши її високу академічну чистоту.

6. Зауваження та дискусійні положення дисертації. Дисертація А.В. Кузняка є завершеною, цілісною та глибокою кваліфікаційною науковою працею, яка успішно розв'язує важливе прикладне завдання в галузі адміністративно-процесуального права. Разом із тим, як і будь-яке масштабне та новаторське дослідження, виконане на стику теорії права та судової практики, воно містить положення, які викликають бажання посперечатися або потребують додаткового роз'яснення. Зазначені нижче зауваження мають виключно конструктивний характер і спрямовані на виявлення нових перспектив розвитку обраної теми в умовах сучасних викликів. Висловлені судження не нівелюють вагомий особистий внесок здобувача в юридичну науку, а лише акцентують увагу на найбільш дискусійних та динамічних моментах роботи.

1. Адміністративне судочинство є неоднорідним: воно охоплює як складні податкові чи митні спори (де беруть участь професійні юристи та адвокати), так і соціальні спори (де позивачами часто є пенсіонери, військовослужбовці чи малозабезпечені верстви населення без правової допомоги). Дисертація сприймалася б більш цілісно, якби критерії «розумного формалізму» були диференційовані залежно від суб'єктного складу та категорії справи. Очевидно, що рівень вимогливості суду до форми документів адвоката великої корпорації та пересічного громадянина у спорі з Пенсійним фондом має відрізнятися.

2. Подолання надмірного формалізму пов'язане не лише зі стадією відкриття провадження, а й зі стадією доказування. В адміністративному процесі діє

принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи, який зобов'язує суд за потреби витребувати докази самостійно. Було б доцільно розширити дослідження аналізом того, як саме цей принцип має корелювати з процесуальним формалізмом. Зокрема, де проходить межа між обов'язком суду допомогти позивачу зібрати докази та «надмірним формалізмом», коли суд відмовляє в задоволенні позову виключно через відсутність довідки, яку він міг би перевірити в електронному реєстрі.

3. Запропоновані автором зміни щодо неможливості залишення позову без руху, якщо недоліки можна усунути в засіданні, порушують важливе питання оптимізації судового процесу. Проте замість перенесення виправлення помилок на засідання (що навантажує процес), науковий інтерес становило б дослідження альтернативних механізмів. Наприклад, запровадження інституту «попереднього повідомлення» через Електронний суд без винесення формальної ухвали суду, або надання секретарю судово засідання/помічнику судді повноважень вказувати на технічні помилки ще на етапі реєстрації. Варто було б почути думку здобувача щодо таких інноваційних підходів.

7. Висновок та загальна оцінка дисертаційної роботи.

Дисертаційне дослідження Кузняка Андрія Віталійовича є самостійною, завершеною науковою роботою, яка відповідає вимогам, що висувуються до такого виду наукових праць. Автор продемонстрував глибоке знання теми, вміння працювати з великим масивом джерел і здатність формулювати обґрунтовані рекомендації.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Андрія Віталійовича Кузняка «Надмірний формалізм в адміністративному судочинстві України» є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, розв'язує конкретне наукове завдання, є актуальною і завершеною. Таким чином дисертаційне дослідження відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого Постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановам Кабінету Міністрів України № 431 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її автор Кузняк Андрій Віталійович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративного права, процесу

та митної безпеки Навчально-наукового інституту економічної

безпеки та митної справи Державного податкового університету

Міністерства фінансів України

Микола КОВАЛЬ

